

Diasporično slovenstvo: politika, nacionalizem in mobilnost

POVZETEK: Literatura o tvorbi in funkcioniranju sodobnih diasporičnih procesov koristno pripomore k razumevanju vloge, ki jo odigrava slovenska diaspora v kontekstu slovenske družbe in pri celostnem ovrednotenju odnosa, ki se oblikuje med domovino in Slovenci po svetu. Pričujoči članek sestoji iz dveh delov. Prvi del tega prispevka povzema relevantno literaturo o globalni mobilnosti in modernih diasporah. V drugem delu pa se članek osredotoča na konkretni primer slovenske diaspore, ki je, kot politični subjekt, prišla na slovensko politično prizorišče šele s procesom slovenskega osamosvajanja. Na simbolnem nivoju je diaspora postala znanilec stapljanja političnih predsodkov, hkrati pa je praktično prispevala k procesu osamosvojitve skozi lobiranje tujih vlad za priznanje nove države. Z zaključkom osamosvojitvenega procesa je diaspora izčrpala svojo aktivno vlogo in postala pasiven subjekt političnih diskurzov, uporabljena brezpredvsem za legitimiranje nacionalistično obarvanega ideala Slovenstva. Tovrstna vizija diaspore je problematična, ker utemeljuje diasporo na izbranih ideoloških značilnostih, pri tem pa povsem ignorira in zamegljuje heterogenost, ki bolj kot karkoli drugega označuje diasporično slovenstvo. Članek zagovarja tezo, da je tovrstno projeciranje diaspore problematično ne le zaradi nacionalizma, ki ga vsebuje, temveč predvsem zato, ker vidi diasporo kot pasivni ostanek preteklosti, namesto kot del dinamičnega procesa, povezanega s transnacionalnimi in globalizacijskimi tokovi sodobne družbe.

KLJUČNE BESEDE: slovenska diaspora, nacionalizem, nacionalizem na daljavo, transnacionalizem, mobilnost

1. Sodobne diaspore

V diasporičnih študijah tečejo vroče razprave o tem, katere skupine pravzaprav legitimno tvorijo diasporo. Kot trdita Chaliand in Rageau (1995), pojem diaspore enoznačno opredeljuje izkušnjo judovskega ljudstva in njihovega izгона iz Babilona leta 586 p.n.š. V svoji klasični obliki pojem diaspore označuje prisilno razselitev religiozne ali etnične skupine, ki jo opredeljujejo kolektivni spomin in kulturna identiteta (ter njuno ohranjanje), volja po preživetju identitete, vrednot in jezika ter kljubovanje te identitete in vrednot v ne vedno naklonjenem okolju. Diasporično tipologijo je mogoče nadalje analizirati, kot so to naredili Armstrong (1976) s svojim ločevanjem na mobilizirane in proletarske diaspore, Chaliand in Rageau (1995), ki govorita o pol-diasporah ali na primer van Hear (1998), ki uvaja pojem 'novih' diaspor.

Brez dvoma je pojem diaspore v sodobnih študijah vse bolj široko uporabljan. Za Connorja (1986: 16) je diaspora preprosto tisti "segment ljudstva, ki živi izven domovine". Podobno, čeprav nekoliko bolj specifično, uporablja pojem diaspore Safran (1991: 83), ki jo razume kot široki spekter populacije, h kateremu sodijo "ekspatriirani, izgnani, politični begunci, tuji priseljenci, imigranti in etnične in rasne manjšine...", skratka vsi, ki se na takšen ali drugačen način znajdejo izven okvirov svoje domovine. Čeprav je Safranova definicija uporabljena v velikem delu diasporične literature, je zaradi svoje širine in eklektičnosti povsem upravičeno deležna tudi ostrih kritik. Tölölyan (1996: 8) jo je na primer enostavno proglasil za 'promiskuitetno'.

Namen tega prispevka nikakor ni razrešiti osnovne definicijske spore. V tem kontekstu so omenjeni predvsem zato, ker je definicijski problem na nek način odsev nove oblike družbene kompleksnosti, ki se poraja v sodobnih družbah. Vprašanje diasporične eksistence je danes pomembnejše kot kadarkoli prej. To gre pripisati globalni mobilnosti človeške populacije, ki ji v zgodovini ni primera. Ravno ta mobilnost, h kateri se bom vrnil v nadaljevanju članka, lahko pojasni privlačnost širokih definicij, ki vidijo diasporično formo kot neke vrste metaforo za nove oblike organiziranja na transnacionalnem nivoju.

2. Sodobna družba kot družba mobilnosti

'Mobilnost' je ključni pojem modernih družbeno-teoretičnih razprav, ki pojmovno in metaforično označuje naravo sodobnih družb. Urryjeva (2000:2) ideja 'različnih mobilnosti' na primer zajema cel spekter pojavov in procesov, ki vključujejo občutenja, potovanja, selitev podob, objektov, ljudi, idej in stvari. Urryeva široko pojmovanje mobilnosti je zanimivo tudi zato, ker metaforično zajema dinamičnost sodobnega družbenega okolja, za katerega so značilni kompresija časa in prostora (Harvey 1989), interpenetracija univerzalnega in partikularnega (Robertson 1992) in splošna zmožnost preseganja okvirov, ki so bili do nedavnega razumljeni kot težko obvladljiva danost. Mobilnost ni nekaj, kar je ozko omejeno na dogajanja v fizičnem prostoru. To se odraža na primer tudi v oglaševanju britanskega Telecom-a, ki je v sredini 1990-ih v svojih oglasih za internetni servis izjavil, da je geografija zgodovina. Ta reklamni slogan je Holton (1998: 1) povzdignil v sociološko dogmo, v svoji izjavi o smrti geografije.

Manifestacije mobilnosti, ki jih je Papastergiadis (2000) posrečeno opisal kot migracijsko turbulenco, so vidne na vsakem koraku in nimajo vnaprej določenega pozitivnega ali negativnega predznaka. Ljudje potujejo pogosteje in dlje kot kadarkoli poprej, sklepajo intimna razmerja na daljavo s pomočjo novih tehnologij in kot turisti, romarji, študentje, namišljeni kozmopoliti, kriminalci in menedžerji potujejo na tisoče kilometrov. Vse večja globalna mobilnost istočasno omogoča neprestano možnost oblikovanja in ohranjanja diasporičnih skupnosti. Brez dvoma so spremembe, ki jih pogojuje novi tip mobilnosti, odgovorne za povsem nov način dojetja in razumevanja identitet posameznikov in skupnosti. Posledice mobilnosti pa nimajo vnaprej določenega predznaka. Na tem mestu se bom omejil le na dve možni reakciji, ki pa nista nujno medsebojno ostro ločeni.

Prva je povezana z idejo kulturne hibridnosti. Vrsta avtorjev (Hannerz 1996; Friedman 2000; Fernandes 2002) namreč zagovarja tezo, da so pogoji globalne mobilnosti odgovorni za nove načine preseganja nacionalnih omejitev. V tem procesu prihaja do stapljanja različnih nacionalnih identitetnih vzorcev, njihovega reformiranja in vnovičnega porajanja v novih hibridnih oblikah. Tovrstna hibridizacija je v večini primerov omejena na posameznike ali subkulturne skupine (npr. bangladeški raperji v Londonu ali slovenska plesalka irskih plesov v Avstraliji). Za Appaduraia (1996) so to že prvi znanilci post-nacionalnih identitet, medtem ko Featherstone (1995) in Nederveen Pieterse (1995) v tem kontekstu govorita o 'tretji kulturi'.

Druga možna posledica mobilnosti pa je, da omogoča ne le nove hibridne oblike kulture, temveč tudi ohranitev, če ne kar izostritev, nacionalnih vezi na transnacionalnem nivoju. Najbolj zanimiva oblika tovrstnega nacionalizma je diasporični nacionalizem, oz. nacionalizem na daljavo. Temu tipu nacionalizma sem v svojih raziskavah (Skrbiš 1998; 1999; 2002) posvetil največ zanimanja prav zato, ker predstavlja zanimivo kombiniranje novih oblik populacijskih mobilnosti, sodobnih komunikacijskih tehnologij in nacionalizma. Nacionalizem na daljavo označuje tisti tip nacionalizma, ki presega ozke teritorialne okvire nacionalističnih konfliktov, navezuje pa se na preprosto dejstvo, da nacionalistične ambicije že lep čas nimajo izključnega domicila v domovinah. Na primer, Kurdi v Angliji in Tamilci v Kanadi skušajo na vse možne načine prispevati k ustanovitvi samostojnih držav v svojih matičnih domovinah. Za dosego tega cilja pošiljajo v domovine denar, orožje, ohranjajo jezik in vzpodbujajo otroke, da se poročajo znotraj njihovih skupnosti. Kosovski Albanci so v nedavnem konfliktu s Srbi uporabljali denar, zaslužen v slaščičarnah in tovarnah izven Kosova, v Nemčiji, Švici, na Švedskem in še kje. Z drugimi besedami, nacionalistične konflikte in nacionalistične sentimente nasploh, lahko ustrezno razumemo le skozi mrežo vezi, ki jih pripadniki etničnih skupin in nacij stkejo na transnacionalnem nivoju, pri življenju pa jih ohranjajo mobilna telefonija, internet in osebne vezi. Ta transnacionalna prepletenost ni nov fenomen (prim. Glazer in Moynihan 1965: 242), je pa vsekakor intenzivnejši, učinkovitejši in hitrejši kot kdajkoli prej v zgodovini.

Eno najzanimivejših ilustracij nacionalistično obarvanih občutij najdemo v Danforthovi (1995) knjigi o grško-makedonskem vprašanju, ki se ga loteva z diasporične perspektive. V njem Danforth omenja udarni stavek iz govora grškega konzula med obiskom sonarodnjakov v Melbournu v začetku 1990-ih. V lapidarnem stavku, naslavljajoč grške imigrante in njihove potomce, je naznanil, da je "Avstralija prva bojna črta v obrambi Makedonije" (Danforth 1995: 7-8). Ta primer lepo kaže, da sta danes nacionalni sentiment in vprašanje etnične identitete nasploh v veliki meri osvobojena teritorialnih spon. Appadurai (1996) je to osvobojenost izrazil s prisposobdo o nacionalizmu, ki je kot pobežli duh iz Aladinove svetilke. Povedano drugače, nove mobilnosti nas silijo, da o nacionalnem vprašanju velja razmišljati nekoliko širše kot le v ozkih nacionalnih okvirjih. Prolifiliranje sodobnih diaspor pa nas hkrati opozarjajo na to, da v svoji izvorni, politični, kulturni in ideološki mnogoterosti, diaspore postajajo legitimen izvor politične moči (Anderson 1992; Skrbis 1999; Fuglerud 1999; Wimmer in Glick Schiller 2002), ki sega onstran meja držav in nacij, hkrati pa odločilno vpliva na njih.

3. Slovenska diaspora

Ocena trenutne vloge, ki jo igra slovenska diaspora v slovenskih političnih diskurzih, ni mogoča brez njene umestitve v širši okvir, ki ga začrtuje literatura o transnacionalizmu, mobilnosti in diasporah. V pričujočem članku se, čeprav z zavestjo o pomembnih omejitvah, nagibam k uporabi široke definicije diaspore, kar pomeni, da razumem slovensko diasporo kot posledico zgoraj omenjenih procesov. Slovenske diaspore ne omejujem samo na tiste Slovence, ki so bili prisiljeni oditi v eksil zaradi svojega političnega in religioznega prepričanja ali medvojnega kolaboracionizma. Diasporo vidim kot nekaj kar je neprestano v procesu oblikovanja in ne vključuje le članov strnjenih slovenskih skupnosti, temveč tudi tiste izseljence, ki živijo ločeni od slovenskih skupnosti. Trdim namreč, da je mogoče razumevanje slovenske diaspore utemeljiti ne le na privilegiranju izkušeni specifičnega segmenta slovenske emigracije in skupnosti, temveč s pritegnitvijo izkušeni vseh, v vsej njihovi različnosti in kompleksnosti.

Vprašanja v zvezi z diasporičnim slovenstvom bodo do neke mere vedno spekulativna. Medtem ko vemo, da je najti Slovence in njihove potomce na vseh kontinentih (Lukšič-Hacin 1995: 42-44), je njihova številčnost povsem nejasna. Ravno ta nedoločnost je tisto, kar omogoča politizacijo diasporičnega slovenstva. Nedavno predložena Resolucija o položaju Slovencev, ki živijo izven Republike Slovenije (2001), povzema trditev Karla in Marjete Natek (1998), da živi izven Slovenije pol milijona Slovencev, od tega jih je 60000 slovenskih državljanov. Medtem ko je število državljanov mogoče dokaj natančno in objektivno opredeliti, je ugotovitev števila vseh Slovencev bolj zahtevna naloga. Ministrstvo za notranje zadeve je na primer v enem izmed poročil leta 1968 zapisalo, da je v tujini, tj. izven Jugoslavije, 388500 ekonomskih emigrantov, 180000 pripadnikov slovenskih manjšin ter 20261 političnih emigrantov (citirano v Drnovšek 2002: 28). Številke so sicer navidezno impresivno natančne, zato pa je metodologija, na osnovi katere so dobljene, verjetno tuja sociološki znanosti. Dejstvo je, da natančnega podatka o številu Slovencev v tujini nimamo. Ali naj štejemo med Slovence le tiste, ki se identificirajo kot Slovenci, ali tudi tiste, ki imajo vsaj enega slovenskega starša, pa ne čutijo do svojega etničnega porekla nobenih vezi? Ali lahko na primer etničnost določimo na podlagi uporabe jezika, kot je to v navadi v nekaterih državah? ¹

Vprašanje diasporičnega slovenstva se je aktualiziralo šele v zadnjem poldrugem desetletju, ko je diaspora vstopila v slovensko politično življenje kot dejavnik slovenskega osamosvojitvenega procesa. Poprej inertne slovenske migrantske skupnosti so postale vplivni politični akterji. Njihova lastna politična mobilizacija je dobila dodatni vzgon skozi proces aktivne mobilizacije s strani slovenskega opozicijskega gibanja. Ta proces je povsem primerljiv z dogajanjem v drugih bivših socialističnih državah, ko so se diaspore mobilizirale in podprle demokratizacijske ali osamosvojitvene procese v domovinah. Tipični primer tega dogajanja je bilo zaslediti na Hrvaškem, v določeni meri pa tudi v Latviji, Litvi, na Poljskem.

V sredini 1980-ih, ko se je slovenska diaspora prvič pojavila kot politični akter, postavljen v bran porajajoči se demokraciji, je predstavljala pomembno novost, saj je

postala znanilec stapljanja prejšnjih političnih predsodkov. Diaspora, ki je bila v tistem obdobju nadvse spolitizirana, je postala simbolni artikulatork potlačenih tem, katerih tipični primer so predstavljali izvensodni poboji domobraskih vojakov. Sama njena prisotnost v političnih diskusijah pa je povzročila, da se odslej o slovenstvu ni več razmišljalo le v okvirih domovine, zamejstva in začasnega delavstva v tujini, temveč v novih, globalnejših okvirih. To ne pomeni, da je bila diaspora 'odkrita' šele v obdobju začetkov demokratizacijskih procesov; kar je bilo novo, je zlasti to, da se je diaspora šele v tem obdobju začela pojavljati v svoji mnogoterosti, ki se je v prvi vrsti utemeljevala skozi različnost političnih vrednot.

V celotnem povojnem obdobju je bila slovenska diaspora deljena na tiste, ki so sprejemali politični sistem v domovini, in na tiste, ki so mu bili ostro zoperstavljeni. Na ravni uradne politike se je ta ločitev prevajala na delitev diasporičnih skupnosti na domovini prijazne in sovražne. Ta ločnica je izhajala iz prepoenostavljene in problematične, a vendar hevristično opravičljive delitve slovenskih emigrantov na 'ekonomske' in 'politične'. Za ekonomske emigrante je bila ideja domovine v principu ločena od politike, njeni predstavniki pa niso imeli izostrenih političnih stališč. Slovenija kot domovina, v smislu Hobsbawmove (1991) *Heimat*, jim je predstavljala emocionalno zatočišče in dajala občutek ontološke varnosti. Delavci na začasnem delu, ki so se redno vračali v domovino in načrtovali vrnitev, so bili javna podoba tovrstnega zaželjenega tipa imigrantstva. Za svojo relativno apolitičnost jih je domovina obdarjala z obiski folklornega kulturništva, ki je opevalo lepote domovine in pomagalo izganjati žalost, ki da je menda edina gotovost izseljeniškega življenja. Taista politika pa je istočasno ignorirala in sistematično zamolčevala vse slovenske diasporične skupnosti, ki so svojo identiteto gradile na političnih vrednotah, kritičnih do političnega sistema v domovini. Previdno orkestriran mit apolitične in domovinsko orientirane diaspore se je začel razblinjati predvsem v poznih 1980-ih letih. Podobi folklornega in politično neangažiranega diasporičnega slovenstva so se začeli dodajati obrisi neke drugačne diaspore, ki je skozi povojno obdobje negovala trdovratno uporništvo in celo odprto zaničevanje do komunističnega političnega sistema in njegovih predstavnikov v Sloveniji. Ta del diaspore je temeljil na dveh kategorijah Slovencev. Prvo so predstavljali pro-katoliško in proti-komunistično usmerjeni begunci, predvsem domobranci, ki so preživeli povojne poboje in poiskali zatočišče v prekomorskih deželah. Prototip teh skupnosti najdemo v Argentini, med Slovenci in njihovimi organizacijami, ki so se formirali po drugi svetovni vojni. Drugo skupino pa so predstavljali politično-ekonomski emigranti, ki so nelegalno in skrivoma zapustili Jugoslavijo v obdobju med koncem druge svetovne vojne in sredino 1960-ih. Ti emigranti, in skupnosti, ki so jih formirali, so Slovenijo konstruirali ne le kot sužnjo komunizmu, temveč tudi kot prostor potencialnega utelešenja njihovih romantičnih političnih idealov – idealov, ki so jih mnogi odkrili šele v diasporičnem okolju. Tako kot vsaka politično obarvana emigracija, si je tudi slovenska ustvarila svoj lastni svet političnih, kulturnih in moralnih vrednot, jih negovala skozi emigrantske generacije, kljubovala asimilacijskim tendencam gostujoče družbe in sanjala o vrnitvi, do katere naj bi prišlo, ko bo politični sistem v domovini drugačen.

Delitev na ekonomsko in politično emigracijo je problematična v smislu, da je jasne politične in ekonomske motive za emigracijo pogosto težko ločiti. Ta delitev pa nam vendarle pomaga razumeti, da je slovenska diaspora vse prej kot homogena tvorba. Pri analizi slovenske diaspore velja upoštevati tudi to, da slovenske diasporičnosti ni mogoče gledati zgolj z zazrtjem v preteklost, temveč jo je potrebno videti v dinamičnem kontekstu transnacionalne povezanosti držav, družb, politik in kultur.

4. Diasporično slovenstvo kot politični konstrukt

Čemu je danes sploh še potrebno govoriti o slovenski diaspori? Predvsem zato, ker je bila diaspora v zadnjih desetih letih vpotegnjena v mnoge aktualne politične in ideološke razprave. Te razprave pa temeljijo na posplošitvah, privilegirajo herojsko diasporično slovenstvo, ki da je sanjalo o demokraciji, samostojni državi in ohranjalo pri življenju vizijo Slovenstva, ki se je udejanjila s proglasitvijo neodvisnosti. Čeprav so te posplošitve empirično nepodkrepljene, zgrešene, hkrati pa empirično težko merljive, jih je vendarle mogoče razumeti na nivoju političnega diskurza. V nadaljevanju tega članka se zato osredotočam na diskurz, ki se tvori okoli "herojskega" predmeta slovenske diaspore in ki operira na nivoju nacionalističnih in političnih komentarjev.

Korenine posplošitev o herojskem diasporičnem slovenstvu segajo v pozna 1980-a leta in v čas okoli proglasitve slovenske neodvisnosti, ko so sicer razdrobljene ter ideološko in politično razdeljene slovenske skupnosti v diaspori združeno nastopile v podporo Demosove koalicije. Ne le, da so podprle neodvisnost in prvič v obdobju po drugi svetovni vojni nastopile složno, temveč so tudi precej prispevale k mednarodnemu priznanju nove države (Žigon 2002). Enotnost slovenskih diasporičnih skupnosti, ki ji ni primere v zgodovini, je bila pogojena z osamosvojitvenim procesom in je bila zato notranje nestabilna in kratkotrajna, je pa v strateškem trenutku v domovini ustvarila vtis kohezivnega in žilavega Slovenstva, s politično artikuliranim programom, ki se je v tistem trenutku navezoval na opozicijske sile. Ta vtis obstaja še danes, v grobem pa ustreza trem skupinam ljudi. V prvi vrsti ustreza samoprojekcijam določenega dela politične diaspore, katere paradigmatična podoba je argentinska diaspora. Drugič, ustreza tistim, ki vidijo slovenstvo v veliki meri ukoreninjeno v krščanskem etosu žrtve in trpljenja in poslanstva. Slednjič pa ustreza tisti široki skupini ljudi, ki slovenstvo utemeljuje na slovenskem etničnem tradicionalizmu.

To so zgolj idealnotipske skupine, ki pa se medsebojno ne izključujejo. Kar imajo običajno skupnega, je konstrukcija diasporičnega Slovenca kot nekoga, ki je kulturno ozaveščen, jezikovno kompetenten ali vsaj navezan na idejo slovenskega materinega jezika in ki se politično nagiba desno od centra. Za primer navajam članek, ki je izšel v katoliški reviji Ognjišče, maja 2002 (podobne primere bi lahko našli tudi v drugih medijih) in je paradigmatičen primer tovrstnega herojskega portreta diasporičnega Slovenca (Mamić 2002). Članek govori o krizi, v kateri so se znašli slovenski izseljenci v Argentini zaradi ekonomske krize, ki pesti državo že nekaj let. Argentina je država na robu bankrota, ekonomske okoliščine in družbena brezperspektivnost pa so vzpodbudile mnoge tamkajšnje Slovence, predvsem otroke povojnih slovenskih emigrantov, da so

začeli razmišljati o vrniti v svojo bivšo domovino, oziroma v domovino svojih prednikov. Novinar Ognjišča je pozdravil njihovo vrnitev v Slovenijo kot idealno rešitev vsaj treh perečih in kritičnih problemov slovenske družbe: padajoče rodnosti, razvojnega zaostanka v nekaterih predelih države in pomanjkanja določenih poklicev. Argentinski Slovenci predstavljajo idealno rešitev teh problemov, kajti: "... v državo lahko dobimo veliko mladih družin z otroki, ki se jim ni treba učiti niti jezika, kaj šele kulturnih in civilizacijskih navad" (Mamić 2002: 28).

V tej izjavi, ki predstavlja zgolj ilustracijo določenega pogleda na diasporo, se jezik, kultura in civiliziranost spletejo v venček ponarodelih mitov o idealni podobi, vlogi in funkciji slovenstva. Tako kot so judovski naseljenci novonastale države Izrael sanjali o tem, da bodo puščavo spremenili v oazo, da bodo žene rojevale otroke, moški obdelovali polja, skupaj pa bodo otroke vzgajali v talmudskem duhu (Branover 1996), tako nekako izjava v Ognjišču predstavlja idealiziranega slovenskega izseljenca, ki se vrača v svojo domovino z iznajdljivostjo in delovnostjo pionirja ter s kulturnimi vrednotami nekoga, ki je civiliziran po slovensko, skupaj z jezikom in seveda katoliško vero. Gre za posplošeno in idealistično konstrukcijo klenega, plodnega, odgovornega in etnično nekompromitiranega Slovenca. Takšna slika herojskih diasporičnih Slovencev pa ne animira vsakogar. Poleg tistih, ki jih ta slika pušča indiferentne, so tu še tisti, ki vidijo v tovrstnem vzpodbujanju priseljevanja slovenskih izseljencev cenen uvoz volilcev desnice ali pa privilegiranje kulturno in politično konzervativnega bloka.

Primer jasno ponazarja, da je v tovrstnih interpretacijah in projekcijah v igri mnogo več kot skrb in občudovanje diasporičnega slovenstva, ki je vrh vsega le samovšečno povečičan fragment mnogo kompleksnejše realnosti. Samo majhen del celotne slovenske diasporične populacije ustreza gornjim opisom. Predvsem pa je treba razumeti, da pri teh opisih ne gre za projekcijo slovenskega emigranta in diasporičnega slovenstva, temveč v prvi vrsti za ideološko projeciranje nacionalističnega slovenstva samega (kulturno ozaveščeno, civilizirano, plodno in odrešujočo), ki mu je diasporičen subjekt zgolj uporaben model.

5. Prihodnost slovenske diaspore

Ni dvoma, da je diaporično slovenstvo v veliki meri zapriseženo tradicionalističnemu in folklornemu slovenstvu, ki vsebuje primesi političnega konzervativizma; vendar pa ta političen impulz ni več negovan z namenom osvoboditve domovine. Če kaj, potem je namenjen ohranjanju tradicionalističnih in konzervativnih kulturnih vrednot v diasporičnemu okolju. Namen teh vrednot pa ni več, da bi osvobodili Slovenijo okov in gorja, njihov namen ni več nacionalizem na daljavo. Kar se danes paradokсно dogaja, je, da so določene politične stranke in institucije v Sloveniji tiste, ki projecirajo nacionalistične ambicije in ideale na diasporično populacijo. Diasporični nacionalizem ima danes domicil v Sloveniji.

Če je kje še najti diasporično slovenstvo po meri aktualne politike, je le-to omejeno na dele slovensko-argentinske skupnosti. Nacionalistični kulturalizem, kot lahko imenujemo procese med slovensko politično emigracijo v Argentini, je izjema. Skozi povojno obdobje je diktiral ohranitev jezika med predstavniki druge in tretje generacije,

narekoval strogo socializiranje znotraj skupnosti in vzpodbujal endogamijo v diasporičnem kontekstu. Argentinsko posebnost je odlično analiziral Žigon (2001a; 2001b), razloge za to izjemnost pa locira v izoliranosti skupnosti, ki se je organizirala okoli politične emigracije, izoliranosti od argentinskega okolja in matične države, močne notranje organiziranosti in ideološke monolitnosti, ki je temeljila na katoliški veri, ter v poudarjenem patriotizmu ter protikomunizmu. Zanje sta bila etnična in politična identiteta eno in isto – ravno tako kot, če si dovolimo posplošitev, Hrvatom v Avstraliji, Kubancem na Floridi in Tamilcem v Torontu.

Vendar pa je argentinska izjemnost kljub svoji intenziteti in zanimivosti še vedno le izjema. Slovenske diasporične skupnosti po svetu so namreč šle skozi povsem drugačne zgodovinske izkušnje. Kompaktne naselitve povojne slovenske politične emigracije, kot jo najdemo v Argentini, ne najdemo nikjer drugje. Ravno ta ideološka, kulturna in geografska kompaktnost pa je tisto, kar je omogočilo slovenski politični emigraciji v Argentini, da je uspela negovati in ohranjati določene kulturne in politične vrednote. Kot poroča Žigon (1998), tega ne gre posploševati, saj najdemo celo v levičarskih slovenskih klubih v Buenos Airesu precejšnjo mero indifference do slovenstva – indifference, ki je skoraj popolna že v kontekstu druge generacije. Podoba žilavega in političnega diasporičnega slovenstva, ki ga v življenje priključujejo potrebe aktualnega slovenskega političnega diskurza, je brez dvoma izjema, ne pa pravilo. Asimilacijski procesi so opravili svoje, kljub naporom, da se slovenska kultura in jezik ohranjata v tujerodnem okolju, pa najsi gre za Argentino (Žigon 1998), Združene države (Susel 1993), Avstralijo (Skrbiš 1999) ali Zahodno Evropo (Lukšič-Hacin 1992). Kar danes najdemo med slovensko diasporo, niso nujno Slovenci, oblikovani po nostalgicnih vzdihih dela slovenske politike, temveč posamezniki, ki imajo v večini primerov topel in realističen odnos do svoje domovine, oz. do domovine svojih staršev.²

Asimilacijskim vplivom na slovensko etničnost v diaspori se pridružuje tudi slabljenje vpliva slovenskih diasporičnih organizacij. Te organizacije so vse manj sposobne reproducirati lastno članstvo, hkrati pa imajo omejeno sposobnost pritegniti nove člane. Do tega pa ne prihaja zato, ker se je trend izseljevanja iz Republike Slovenije ustavil, temveč zato, ker se mladi slovenski emigranti – takšne so pač izkušnje v Avstraliji, Kanadi in Združenih državah – zaradi vrste kulturnih in generacijskih razlik ne vključujejo več v obstoječe skupnosti.

6. Zaključek

Diasporična struktura, kakršno smo poznali v obdobju med drugo svetovno vojno in procesom osamosvojitve Slovenije, predstavlja dediščino političnih in ekonomskih razmerij tega obdobja. Mitologiziranje določenega dela diaspore iz tega obdobja do precejšnje mere zamegljuje kompleksnosti, povezane z migracijskimi tokovi, s katerimi se sooča sodobna slovenska družba. Po mojem mnenju gre za dva medsebojno prepletana problema.

Prvič, namenjanje pozornosti s slovenstvom prežetim posameznikom in družinam zamegljuje živo in dinamično sliko, ki se poraja iz stikov, ki jih imajo Slovenija in

slovenski državljani z okolji, ki segajo onstran, pa tudi znotraj, državnih meja. Glorifikacija slovenskih diasporičnih junakov je izraz negotovosti in izzivov, s katerimi se sodobna slovenska družba, ki je bolj tesno grajena na slovenski etničnosti kot na državljanstvu, sooča v obliki ilegalnih prebežnikov in neslovenskih (v etničnem smislu) državljanov (Pajnik, Lesjak-Tušek in Gregorčič 2001)

Drugič, vseslovensko prežet diasporični Slovenec je posplošitveni izum tistih, ki jim je taka nacionalistična podoba všeč. Zaton, ne pa rast, je tisto, kar označuje slovenske skupnosti po svetu. Generacije imigrantskih otrok zapuščajo organizirane skupnosti, Slovenci, ki se na novo naselijo v teh okoljih, pa, ker jih od članov obstoječih skupnosti ločujejo zgodovinske izkušnje, pogosto pa tudi razredne razlike in kulturne vrednote, vidijo v diasporičnih skupnostih zelo malo tistega, kar bi jih privlačilo.

Diasporično slovenstvo se dandanes pogosto ponuja kot ohlapni ideal, ki je politično konjunkturen in ustreza samopodobi nacionalističnega slovenstva, ki ga je pripravljeno videti kot protoutopijo svojih fantazij. Ko se spravimo z idejo, da je diasporično slovenstvo družbeno in politično konstruirano in notranje heterogeno, geografsko razpršeno in da predstavlja skupek tisočeri individualnih zgodb, postane njegova politična konjunktornost naenkrat problematična. Za mitom diasporičnega slovenstva se pokažejo posamezniki, z različnimi izkušnjami, različnimi načini vrednotenja etničnosti in različnimi odnosi do etnične domovine.³

Glavni problem obstoječih razumevanj diasporičnega slovenstva je v tem, da razume slovenstvo kot nekaj statičnega, nekaj, kar je zakoreninjeno v preteklosti in konstruirano izključno okoli pojma slovenske etničnosti in romantično razumljene domovine Slovenije. Taka statična slika nam ne pomaga razumeti diasporičnih procesov. Danes živimo v družbi, ki jo, tako kot večino sodobnih družb, dokaj dobro opredeli pojem mobilnosti. To pomeni, da se pretok oz. mobilnost ljudi (poleg pretoka blaga, znanja, informacij ipd.) povečuje. Prebivalci bodo še naprej zapuščali Slovenijo in povsem verjetno je, da se bodo ljudje, ki so do sedaj živeli v diaspori, vračali. To naj ne bi bila nobena posebnost. Kakor hitro začnemo razmišljati o tovrstnih migracijah kot o procesu, ki ja lasten družbi transnacionalne mobilnosti, se nam slovenstvo diasporično-nacionalističnega kova naenkrat prične kazati v drugačni luči: ne le kot migracija herojskih hiper-Slovencev, temveč kot proces, ki je lasten družbi transnacionalne mobilnosti.

Opombe

1. Zanimiv primer ponuja statistika Australian Bureau of Statistics iz leta 1996. Uradna statistika kaže, da je tega leta v Avstraliji živelo 5615 ljudi, ki so govorili slovenski jezik, in 6639 ljudi, ki so se rodili v Sloveniji. Z gotovostjo je mogoče zatrditi, da so te številke nižje od realnih, saj je že samo uradno članstvo v slovenskih društvih blizu te številke, zraven tega pa navedena statistika izključuje tiste ljudi, ki se identificirajo kot Slovenci, a niso niti rojeni v Sloveniji niti ne govorijo jezika (Skrbiš 2001).
2. Na žalost še ne premoremo nobene študije, ki bi se ukvarjala izključno z vprašanji Slovencev v tujini in njihovim odnosom do domovine. Izjema je zgoraj omenjena analiza Ministrstva za notranje zadeve iz leta 1968 (navedena v Drnovšek 2002), vendar je odnos, ki je v ospredju

te analize, vprašanje sovražnega delovanja emigracije do socialističnega političnega sistema. To merilo je samo po sebi vprašljivo za objektivno operacionalizacijo pojma 'odnos do domovine'. Orisi odnosa do domovine so implicitno vsebovani v različnih študijah, ki se ukvarjajo s Slovenci po svetu (Lukšič-Hacin 1995, Žigon 1998, Skrbiš 1999). Kar se tiče potomcev slovenskih izseljencev, je njihovo slovenstvo predvsem simbolno (Gans 1979; 1994) in se izraža skozi drobne sentimentalnosti, predmete, navade in občutke in se ponavadi kombinira s kulturno hibridnostjo.

3. Brez dvoma je etničnost izkušena tako na individualni kot na kolektivni ravni, vendar pa obstoječe diasporične študije v prvi vrsti poudarjajo heterogenost diasporičnih vlog in izkušenj (Brah 1996, Cohen in Vertovec 1999, Papastergiadis 2000). Niveliranje diasporične izkušnje, o kakršnem govorimo na tem mestu, so predvsem izum političnega diskurza. Kako je sicer mogoče razložiti razliko med Slovencem, ki v vsakem dogodku v Sloveniji vidi zaroto nekdanje komunistične nomenklature, in tistim, ki so mu dogodki v Sloveniji le novice iz daljnega in tujega sveta?

Literatura

- Anderson, B. (1992a): The New World Disorder. *New Left Review*, 193: 3-13.
- Appadurai, A. (1996): *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. London: University of Minnesota Press.
- Armstrong, J.A. (1976): Mobilized and Proletarian Diasporas. *The American Political Science Review* 70(2): 393-408.
- Brah, A. (1996) *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London in New York: Routledge.
- Branover, H. (1996): *Return: The Spiritual Odyssey of a Soviet Scientist*. Northvale: Jason Aronson Inc.
- Connor, W. (1986): The Impact of Homelands Upon Diaspora. V Sheffer, G. (ur.): *Modern Diasporas in International Politics*. New York: St. Martin's.
- Chaliand, G. in Rageau, J.-P. (1995): *The Penguin Atlas of Diasporas*. New York.
- Danforth, L.M. (1995): *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press.
- Drnovšek, M. (2002): The Standpoint of the Communist Party of Slovenia Towards the Political Emigration up to 1991. *Dve domovini/Two Homelands*, 16: 21-36.
- Featherstone, M. (1995): *Undoing Culture*. London: Sage.
- Fernandes, L. (2000): Nationalizing 'the Global': Media Images, Cultural Politics and the Middle Class in India'. *Media, Culture & Society*, 22(5): 611-628.
- Friedman, J. (2000): Americans Again, or the New Age of Imperial Reason?. *Theory, Culture & Society*, 17(1): 139-146.
- Fuglerud, O. (1999): *Life on the Outside: The Tamil Diaspora and Long-distance Nationalism*. London: Pluto Press.
- Gans, H. (1979): Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2(1):1-20.
- Gans, H.J. (1994): Symbolic Ethnicity and Symbolic Religiosity: Towards a Comparison of Ethnic Religious Acculturation. *Ethnic and Racial Studies*, 17 (4): 577-592.
- Glazer, N. and Moynihan, D.P. (1965): *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.

- Hannerz, U. (1996): *Transnational Connections*. London: Routledge.
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. (1991): Introduction. *Social Research*, 58(1): 65-8.
- Holton, R.J. (1998): *Globalization and the Nation-State*. London: Macmillan Press.
- Lukšič-Kacin, M. (1992): Pregled dosedanjih (slovenskih) socioloških raziskav o slovenski izseljenski problematiki v Evropi od leta 1945. Dalje. *Dve Domovini/Two Homelands*, 2-3: 113-124.
- Mimić, T. (2002): Kakšen bo epilog. *Ognjišče*, Maj: 28
- Natek, K. in Natek, M. (1998): *Slovenija*. Založba Mladinska knjiga: Ljubljana.
- Nederveen Pieterse, J. (1995): Globalization as Hybridization. V Featherstone, M., Lash, S. in Robertson, R. (ur.): *Global Modernities*. London: Sage.
- Pajnik, M., Lesjak-Tušek, P. in Gregorčič, M. (2001): *Immigrants, Who Are You?: Research on Immigrants in Slovenia*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Papastergiadis, N. (2000): *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization, and Hybridity*. Cambridge: Polity.
- Resolucija o položaju Slovencev, ki živijo izven Republike Slovenije (2001). Poročevalec 94 (30.11.2001).
- Robertson, R. (1992): *Globalization*. London: Sage.
- Safran, W. (1991): Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora*, 1(1): 83-99.
- Skrbiš, Z. (1998): Making it Tradeable: Videotapes, Cultural Technologies and Diasporas. *Cultural Studies*, 12(2): 265-273.
- Skrbiš, Z. (1999): Long-distance Nationalism: Diasporas, Homelands and Identities. Aldershot: Ashgate.
- Skrbiš, Z. (2001): Slovenes. V Jupp, J. (ur.): *The Australian People*, druga izdaja. Melbourne: Cambridge University Press: 686-687.
- Skrbiš, Z. (2002): Slovene Diaspora, Memory, and Nationalist Sentiments. *Focaal: European Journal of Sociology*, 39: 41-55.
- Susel, R. (1993): Second and Later Generations Slovene Americans: Reflections. *Slovenija* 2(7): 60-64.
- Tölöyan, K. (1991): The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface. *Diaspora* 1(1): 3-7.
- Urry, J. (2000): *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London in New York: Routledge.
- Van Hear, N. (1998): *New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*. London: UCL Press Ltd.
- Vertovec, S. in Cohen, R. (1999)(ur.): *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Cheltenham, UK in Northampton, MA: Edward Elgar.
- Wimmer, A. in Glick Schiller, N. (2002): Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks* 2(4): 301-334.
- Žigon, Z. (1998): *Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Žigon, Z. (2001a): *Iz spomina v prihodnost: slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU.
- Žigon, Z. (2001b): *Slovenska politična emigracija v Argentini*. V Trebše-Štolfa, M. in Klemenčič,

M. (ur.): Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.

Žigon, Z. (2002): Vloga Slovencev v tujini pri osamosvojitvi. V: Slovenska osamosvojitve 1991 - pričevanja in analize. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije in Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Avtorjev naslov:

Dr. Zlatko Skrbiš

The University of Queensland

School of Social Science

St Lucia, Qld 4072

Australia

Tel: 7- 336 53176

email: z.skrbis@uq.edu.au

Rokopis prejet januarja 2003, dokončna verzija za objavo marca 2003.

Članek, uvrščen v kategorijo pregledni znanstveni članek (s kvalitativno argumentacijo), je prirejeno vabljeno uvodno predavanje, predstavljeno na letnem srečanju Slovenskega sociološkega društva, v Portorožu, od 10. do 12. oktobra, 2002 .